

Dr. KOLTAY Tibor

∴ PhD, Dr. habil.

∴ tkoltay@freemail.hu

A POSZTIGAZSÁG KORA ÉS A GYORSULÓ-LASSULÓ IDŐ

The Post-Truth Era and the Quickening and Slowing Time

Doba post-istine i vreme koje usporava i ubrzava

Napjainkban könnyen találunk írásokat az álhírekről, a félreinformálásról, megtévesztő információkról vagy éppen a posztigazság koráról. Ezek a kifejezések nem pontosan ugyanazokat a fogalmakat takarják, de korunkban sokan az igazság hanyatlásának tüneteit vélik felfedezni. Nem kétséges, hogy ezeknek a jelenségeknek a sokoldalú vizsgálata általánosítható tanulságokat hozhat. Ez az írás a teljesség igénye nélkül mutatja be ennek a jelenségcsoportnak néhány jellemzőjét, ide értve az ismeretbuborékok, a visszhangkamrák, a szűrőbuborékok, valamint az információs túlterhelés hatását. Nagy figyelmet szentelünk a közösségi média szerepének, mivel ez kezdi átvenni jól bevált eszközeinktől az objektivitás és a tényyszerűség megállapításának feladatát. Úgy tűnik, mintha visszaforgatnánk az idő kerekét a 19. század előtti állapotba, amikor a személyes hitelesség dominált. Ebben az összefüggésben problémát okoz a kritikai gondolkodás és reflexió hiánya is, pedig – bár nem lehetünk optimisták – csak ezek segítségével szűrhetjük ki a megtévesztő információkat. Ehhez (többek között) elegendő időre volna szükségünk, miközben információfogyasztásunk felgyorsult, aminek hatását a lassú mozgalmak hivatottak ellensúlyozni, tehát valóban gyorsul és lassul az idő vagy legalábbis úgy látjuk.

Kulcsszavak: *posztigazság kora, ismeretbuborékok, visszhangkamrák, szűrőbuborékok, információs túlterhelés, közösségi média, személyes hitelesség, kritikai gondolkodás, gyors információfogyasztás, lassú mozgalom*

BEVEZETÉS

Sokak szerint a posztigazság korában élünk, amelynek – nevéhez híven – legfőbb jellemzője az igazság hanyatlása, ami a következőket takarja:

- A vélemény és a személyes tapasztalat fontosabbá válik a tényeknél;
- Elmosódik a tények és a vélemények közötti választóvonal;

- Csökken a tények korábban mértékadónak tekintett forrásaiba vetett bizalom (KAVANAGH–RICH 1).

Történetileg nézve azt látjuk, hogy, amíg a 18. században a személyes hitelesség dominált, a 19. századtól egészen napjainkig az objektivitás és tényyszerűség volt meghatározó. A közösségi média fontosságának növekedésével azonban sokan ismét a személyesség útján konstruálják meg a hitelességet (ANDOK 69). Természetesen ez nem az egyetlen ok, amely miatt bármiféle hanyatlásról beszélünk, sőt elégséges távlatlaltal sem rendelkezünk ahhoz, hogy a hanyatlás mértékét vagy okozatait (netán pozitív hatásait) felmérjük.

A posztigazság egyik fontos vonása viszont az, hogy központi szerepet kapott a hazugság hangsúlyozása, ami együtt jár azzal, hogy állandóan másokat vádolunk (bizonyítékok nélkül) avval, hogy hazudnak vagy éppen hazugságokat tárunk fel (meggyőző bizonyítékok segítségével) (HARSIN).

Közben gyakran találkozunk a dezinformációval, amely „szándékosan konstruált megtévesztő, félrevezető tartalom a valóságnak a kibocsátó szempontjából kedvező interpretációja vagy meghamisítása, amelyet a befogadóval biztos és ellenőrzött értesülésként fogadtat el, tesz hihetővé egy remélt hatás érdekében” (Z. KARVALICS 107). Ennek ellenére sokan nem is tudnak arról, hogy léteznek álinformációk (SZVETELSZKY 27–36). Nehéz is beszélni róluk, például azért, mert az *álhír* szót sokan fegyverként használják (HAGGAR, 2020). Ezért is mondhatjuk, hogy ennek a szónak a természete elsősorban politikai, közéleti jellegű (ACZÉL 2017: 10). Célzerű tehát alkalmazását elkerülnünk, ezért a következőkben főként az *álinformáció* szót fogjuk használni, amelynek jelentése a következőképpen határozható meg: olyan jelszó, „amelynek információs értéket tulajdonítunk, de azt valójában nem nyújtja” (Z. KARVALICS 27). Bármelyik fentebbi szót, kifejezést nézzük is, mindegyikre az jellemző, hogy táplálja, sőt meg is erősíti a tévhiteket (BUCKINGHAM).

AZ ÁLINFORMÁCIÓK FORMÁI ÉS JELLEMZŐI

Közben azt is gondolhatnánk, hogy a félrevezetés is informálás, hiszen általa szándékoltan közvetít valaki olyan jelentést, amelyet a hallgató úgy ért, ahogyan a beszélő akarta. Ne felejtsük azonban el, hogy a beszélő ismeri az elhallgatott tartalmat, a hallgató viszont nem tud következtetéseket levonni a kijelentés teljes értelemére vonatkozóan, és akkor sem tud ellenrőveket találni, ha az adott információ félrevezető természetű (BUDD 501).

Számos olyan jelenség van, amely hozzájárul az álinformációk terjedéséhez. A szűrőbuborékok például olyan (rejtett) algoritmusok alkalmazásának következményei, amelyek a médiafogyasztás mintázatait és a felhasználói

preferenciákat figyelik meg, amivel a felhasználói igények minél tökéletesebb kielégítését volnának hivatottak szolgálni (PARISER 113). Maga a kifejezés egy olyan személyes információs ökoszisztémára utal, amelyben csökken a felhasználó esélye arra, hogy a sajátjától eltérő álláspontokkal találkozzon (POLYÁK 129). Ebből következően a hasonló hírekhez (vagy álinformációkhoz) egyre hasonlóbba társulnak. A szűrőbuborék így folyamatosan szűkíti látóterünket, és egyre kevesebbet enged be a valóságból (FEHÉR–KIRÁLY 42). Problémát okoz az is, hogy a szűrőbuborék kialakulását nehezen érzékeljük, ráadásul a szűrésre használt algoritmusok fokozatosan torzítják információs terünket, ezért velük öntudatlanul zárjuk magunkat információs karanténba, hiszen, amikor kulcsszavakat írunk be a keresőbe, az algoritmus ezeket rögzíti. Ennek hatására, előbb vagy utóbb szinte kizárólag azok a találatok jelennek meg, amelyekről feltételezhető, hogy a lehető legközelebb állnak érdeklődési körünkhöz (Z. KARVALICS 87–89). A szűrőbuborékok egyúttal a hozzánk eljutó információ mennyiségét is csökkenthetik, amit akár pozitívumnak is tekinthetnénk, viszont mégis csak arról van szó, hogy korlátozzák tájékozódásunk szabadságát.

Igazán károsnak azonban az ismeretbuborékokat és a visszhangkamrákat kell tekintenünk. Az utóbbiak ugyanis – habár egymástól eltérő módon – már egyértelműen rossz irányba terelik az információ áramlását. Az ismeretbuborék hatására, szándékosan vagy esetenként véletlenül nem veszünk tudomást más emberek olyan véleményéről, amely ellenkezik a mi véleményünkkel. Ez mutatja, hogy nyilvánvalóan különbséget kell tennünk aközött, hogy elmentéses vélemények és álláspontok kirekesztése egy automatizált mechanizmus részét képezi-e, vagy a felhasználó tudatos döntésének eredménye (GERENCSÉR–SZÜTS 44–45). Ehhez természetesen tudnunk kellene, hogy az ismeretbuborék hatása mennyire alapul önkéntes döntéseken.

A visszhangkamra működésének alapja már egyértelműen az eltérő véleményekkel kapcsolatos bizalmatlanság szándékos megteremtése, méghozzá a saját meggyőződéseinktől eltérő vélemények aktív lejáratásával.

Ha valakit szembesítünk valaminek a bizonyítékaival, az kipukkanthatja az ismeretbuborékot, viszont megerősítheti a visszhangkamrát, amelyből sokkal nehezebb kimenekülni, mert ehhez szükség volna arra, hogy meggyőződéseinket gyökeresen átforgalmazzuk. Ettől függetlenül nem szabad a visszhangkamrák tagjait pusztán birkának tekinteni, és azzal vádolni, hogy kritikátlanul tudomásul veszik azt, amit sugallnak nekik. Az emberek gondolkodását ugyanis nem a radikális függetlenség és autonómia, hanem a másokba vetett bizalom irányítja (NGUYEN 141–146). Az álinformációk kiszűrését nehezíti az a tény is, hogy a nyomtatott betű digitális formában, a képernyőn olvasva is az érvényesség és a hitelesség érzetét kelti (SZVETELSZKY 27–36).

Mivel az embereknek csak kis része hajlandó a saját kultúrájától eltérő véleményeket és ötleteket figyelembe venni (BOYD 2010: 34), a technológiai eszközök önmagukban nem szüntetik meg a társadalmi megosztottságot, hanem inkább elmélyítik a szakadékokat.

A közvélemény – habár gyakran tölt be aktív szerepet a társadalmi vitákban és cselekvésekben – nem adatokból táplálkozik, hanem sok esetben személyes élményekre épül és a világot egyéni perspektívákból figyeli (TÓFALVY 102). Sok más tényezővel együtt ez is táplálja az álinformációkat, hiszen aki a félrevezető információkat elfogadja, képes lehet megtalálni és felhasználni a (neki) megfelelő információt (BAWDEN). Nem hagyhatjuk ugyanis figyelmen kívül, hogy a médiafogyasztás vezérelve nem a racionalitás. Sokkal inkább arra vagyunk hajlamosak, hogy abban higgyünk, amit el akarunk hinni (BUCKINGHAM).

Az álinformációk terjedésében szerepet játszik az a tény, hogy agyunk úgy dolgozza fel az információkat, hogy nem tételezzük fel az információ hamisságát, ha csak nincsenek nyilvánvaló jelei a félreinformálásnak vagy megtévesztésnek (RAPP 281–285.). Sőt egyes kutatások szerint csak azt az információt tudjuk megérteni, amelyet legalább időlegesen igazként kezelünk (LEWANDOWSKI–ECKER–SEIFERT–SCHWARZ–COOK 106–131).

Emellett nem kétséges, hogy az álinformációk az emberek eleve meglévő beállítottságát, meggyőződését és értékeit erősítik meg (GROSS 5–15). Sokan gondolják tehát azt, hogy a megtalált információnak éppen az ő világlátásukat kell aláátamasztania. Ezért aztán az álinformációk befogadói nagyon is kritikus szemmel néznek bármely olyan információt, amely nem támasztja alá azt, amit ők igaznak, helytállónak tartanak (BAWDEN). Ezt súlyosbítja az a tény, hogy sokan kompetensnek tartják magukat az információk kezelésében, miközben még az információtechnológiai eszközök használatával kapcsolatos jártasságuk is csupán látszólagos, tehát nem garantálja, hogy akárcsak információs igényeiket is megfelelően ki tudnák elégíteni (HERMAN–NICHOLAS 248). Ennek hátterében pedig az áll, hogy az emberek általában azzal is megelégednek, hogy – különös tekintettel az adott helyzetekben jelentkező időkorlátokra – valamilyen és valamennyire jónak mondható információ megtalálása után abbahagyják az információkeresést (SAVOLAINEN 614). Ily módon csupán kielégítően jó döntések meghozatalára törekszenek, ennél fogva gyakran nem hoznak optimális döntéseket, hanem inkább az első észszerűnek látszó opciót választják. Ezt nevezzük korlátozott racionalitásnak, ami azt jelenti, hogy, amit a fogyasztók tudni vélnek, az téves, ezért az információt nem kellő hatékonysággal használják fel, és döntéseik sem feltétlenül racionálisak (VINCZE 727). Gyakran érvényesül emellett a legkisebb erőfeszítés elve is, ami azt eredményezi, hogy sokan azt

az információt is elfogadják, amelyről tudják, hogy rossz minőségű, kevésbé megbízható, ha könnyen elérhető és egyszerűen használható. Ez azt is jelenti, hogy hiába férünk hozzá akadálytalanul az információk széles köréhez, továbbra is számolnunk kell az álinformációk jelenlétével (BAWDEN).

A KÖZÖSÉGI MÉDIA SZEREPE

Az álinformációk terjedését az is gerjeszti, hogy a közösségi médiában nagy az azonnali jutalmazás (jutalom) iránti igény, amelynek okán sokan feljogosítva érzik magukat arra, hogy elolvasás nélkül továbbítsanak és/vagy elsőként kommenteljenek tartalmakat. Arról nem is beszélve, hogy ezeknek a tartalmaknak az értékét egyáltalán próbálják-e megítélni (COOKE 211–221).

Bár a közösségi média nem egyedüli okozója az álinformációk terjedésének (GIBSON–JACOBSON 183–192), használata növeli a sokak által vitatott, de kétségkívül létező információs túlterhelést. A hálózaton megjelenő tartalomtömeg exponenciális növekedése magával hozta az álinformációk előfordulásának, valószínűségének és mennyiségének megnövekedését, ami különösen igaz a közösségi médiára. Amikor ugyanis a rendelkezésünkre álló, potenciálisan hasznos, releváns információ mennyisége túl nagy, úgy érezzük, hogy az információkat nem tudjuk hatékonyan kezelni (KOLTAY 2017: 45).

Ugyanakkor nemcsak a túlterhelésről van szó. A továbbítás, a linkküldés, a re-tweetek, a posztolás ugyanis mind ugrásszerűen növelik egy-egy álinformáció megsokszorozódásának az esélyét (Z. KARVALICS 457). Ugyanakkor be kell látnunk, hogy a közösségi média egyes, gyakran emocionális természetű tartalmainak fogyasztásával sokan és könnyen el tudják kerülni azt, hogy szembesüljenek a nézeteiktől eltérő véleményekkel (BOYD 2010: 30). Nem véletlen tehát, hogy azokat az üzeneteket, amelyek a már meggyökeresedett véleményekre és előítéletekre építenek, általában sokkal többen lájkolják, mint a többi hírt (BUCKINGHAM).

Az álinformációk befogadását az is elősegíti, hogy sokan olyan tartalmakat fogyasztanak szívesen, amelyek feldühítik, felizgatják vagy szórakoztatják őket, amivel energiát adnak nekik. Ráadásul, ehhez nem feltétlenül a leginformatívabb tartalmakra van szükség, hanem olyan információkra, amelyek érzelmi reakciókat váltanak ki belőlük (BOYD 2010: 30). Ahogy Goldhaber 1996-ban aláhúzta: akinek (aminek) nagyobb figyelmet szentelünk, az jobban bevésődik az emlékezetünkbe és könnyebben fizetünk érte (GOLDHABER). Joggal merül tehát fel, hogy a digitális kommunikáció infrastruktúrája nem a megbízható információk terjesztését szolgálja, hanem a figyelemgazdaságot hivatott kiszolgálni (HARSIN), hiszen a figye-

lem fókuszálásának időtartama jelentős mértékben (egyres mérés szerint 12 percről 6 percre) csökkent az utóbbi időben, ezért korunk mediatisztált környezete éppen az emberi figyelmet igyekszik megnyerni (ACZÉL 2013). A figyelemért folytatott harc azonban nagymértékben megnehezíti a kritikai reflexiót. Éppen ezért fontos, hogy a kritikai gondolkodás oktatása a tantervek részévé válva már a középiskolákban megfelelő súlyt kapjon. Az álinformációk elleni védekezésben ugyanis kiemelkedő szerepet kellene kapnia annak, hogy élünk a kritikai gondolkodás lehetőségével, mivel annak egyik fontos jellemzője, hogy segítségével ragaszkodni tudunk a bizonyítékok meglétéhez és elemzéséhez, valamint a következtetések levonására vonatkozó szabályok szigorú betartásához. Emellett számba kell vennünk, hogy mit tudunk és mit nem. Ezzel elkötelezzük magunkat amellelt, hogy az összes nézőpontot egyformán igyekszünk figyelembe venni, amivel egyúttal ki is zárjuk az egyoldalú, szubjektív megközelítéseket. Ennek fényében az álinformációk elleni harc során a kérdésre és (sok esetben) a szakirodalom felkutatására érdemes koncentrálnunk, ami sokkal fontosabb, mint maga az igazság fogalma, amely szubjektív, és nem is segít sokat, ha álinformációkkal találkozunk (GOLDSTEIN–SECKER–COONAN–WALTON).

AZ ÁLINFORMÁCIÓK KEZELÉSE

A fentieknek megfelelően kívánatos volna, hogy gondolkodásunkat a kíváncsiság, az intellektuális elkötelezettség, a valóságban gyökerező tények és az igazság keresése iránti késztetés jellemezné, tehát, ha hajlandóak lennénk arra, hogy ítéleteinket felfüggesztjük, és nyitottak maradjunk az új információk és perspektívák befogadására. Időnként fel kell ugyanis ismernünk, hogy tévedhetünk vagy valami elkerülheti a figyelmünket, amit viszont bármikor korrigálhatunk (GIBSON–JACOBSON 183–192).

Amikor az álinformációk kezelésének módjairól gondolkodunk, nagyrészt a „kínálati oldal” áll a középpontban. Bár fontos foglalkoznunk vele, nem szabad elhanyagolnunk az egyenlet másik oldalát sem. Ez a „keresleti oldal”, amely a tartalmak felhasználóinak, fogyasztóinak és megosztóinak szerepét és felelősségét illeti, miközben hajlamosak vagyunk megfélemlkezni arról, hogy az emberek hiedelmei és elkötelezettségei nagymértékben befolyásolják az információhoz való kapcsolódásukat (GOLDSTEIN–SECKER–COONAN–WALTON). Erről éppen az álinformációk kiszűrését szolgáló „ellenszerek” kapcsán sem szabad megfélemlkezünk.

Az információk elemzésének jó eszközét kapjuk kézhez a tartalmak részekre szedhető és elemzhető voltával (ACZÉL 2013: 42). Ez ugyanis segíti az álinformációk felismerését. Ráadásul az értelmezésnek is ez az „előszobája”.

Az értelmezés azért fontos, mert bevonásával könnyebb eldöntenünk, hogy miért fogadhatunk el bizonyos információkat, és miért kell elutasítanunk másokat. Feltétele, hogy megértsük azokat az összefüggéseket, amelyek egy nagy és átfogó információtömegben jelen vannak. Az értelmezés több mint a jól informáltság, viszont – mivel magasrendű tudás – koherens, a megértést segítő, magyarázó-értelmező potenciálja van és szerepet játszik benne az ismeretekkel való azonosulást segítő igazság keresése is (BAWDEN–ROBINSON 297).

Az elemzést és a kritikai gondolkodást az is segíti, ha elegendő időt szánunk az információfeldolgozásra. Ennek hiányában nem feltétlenül vagyunk képesek arra, hogy megfelelően reflektálni tudjunk az információkra (POIRIER–ROBINSON 703). Márpedig a reflexió az álinformációk kiszűrését is segíti.

Tudjuk, hogy a tudományos írások (könyvek, cikkek) alapját nemcsak adatok adják meg, hanem a kutatók nagymértékben támaszkodnak az adott terület szakirodalmára, tehát mások írásban megjelent megállapításaira hivatkoznak vagy azokat szó szerint idézik. Az ebből eredő (relatív) bizonyosság ezért rendkívül fontos, továbbá arra int bennünket, hogy a weben megjelenő tartalmak valóságtartalmának ellenőrzése érdekében vizsgáljuk meg, hogy a kérdéses szövegben vannak-e hivatkozások más írásokra (médiatartalmakra), és azok mit támasztanak alá. Feltehetjük azt a kérdést is, hogy valaki ellenőrizte-e már az adott információt. Itt tehát némileg visszaforgathatjuk az idő kerekét abban az értelemben, hogy a korábban említett kapuőrök ismét színre lépnek, még akkor is, ha „hatalmuk” kisebb, mint korábban. A tudományos publikációkhoz ugyanis nemcsak a hivatkozások tartoznak hozzá, hanem a lektorálás is, amelyet az adott szakterület szakértői végeznek el. Bár magát a lektorálást számos jogos kritika érte és éri, ma is szűrőként működik, hiszen ellenőrizhetővé teszi az írások alaposságát és szakszerűségét (hogy csak két fontos jellemzőt emeljünk ki). Mindez lehetővé teszi, hogy megvizsgáljuk az információk forrásának hitelességét. Nem véletlen tehát az sem, hogy a valamilyen okból elfogult vélemények kiszűrése érdekében a Wikipédia is szorgalmazza, hogy szócikkeiben legyen megfelelő számú és minőségű hivatkozás (MÜLLER 300–307).

Amikor arra gyanakszunk, hogy álinformációval, vagy egyszerűen gyanús információval találkozunk, célszerű megkeresnünk annak eredeti forrását, majd ellenőriznünk, hogy léteznek-e a szerzők. A hitelességet mind a szerző, mind a forrás tekintetében meg kell vizsgálnunk (IFLA).

Emellett érdemes kérdéseket feltennünk az adott információval kapcsolatban. Az alábbi, viszonylag régi keletű és (eredetileg) a szövegek megbízhatóságának értékelésére készült kérdéssor ma is érvényes, továbbá *mutatis mutandis* alkalmazható a médiatartalmakra is:

- Kik képezik az üzenet célközönségét?
- Milyen gondolkodást tükröz az adott szöveg?
- Melyek a fő állításai, céljai?
- Milyen érvelést alkalmaz, és milyen a felépítése?
- Vannak-e következtelenségek, hiányok, ugrások ebben az érvelésben? (KNOTT 2005)

Az álinformációk kiszűrésében ugyancsak szerepet kaphat az úgynevezett *laterális olvasás*, amelynek esetünkben az a feladata, hogy az álinformációt közlő oldalt elhagyva megnézzük, más weboldalakon mit írnak az adott témáról (TEACHING LATERAL READING).

A GYORSULÓ ÉS A LASSULÓ IDŐ

Nem kétséges az sem, hogy az internet, a mobilkommunikáció és a közösségi média hatására *felgyorsult* az információk áramlása, ami nemcsak a fogyasztásra, hanem az időérzékelésünkre is hat (SZÜTS 199). Ezt mutatja az is, hogy, aki weboldalakat látogat, az első 3 oldalt nézi meg, egy oldalon csak néhány percig marad, és a látogatóknak legalább a fele soha nem tér vissza az adott oldalra (HERMAN–NICHOLAS 247). Feltételezhetnénk, hogy az olvasás vált hatékonyabbá, azonban a gyorsaság inkább a befogadás és az értékelés minőségét rontja le.

Általában türelmetlenek vagyunk, hiszen életük számos területén (de leginkább a médiafogyasztásban) szinte semmire sem kell várnunk, hiszen minden információ szinte kattintásnyi távolságra van. Már régóta nem az a kérdés ugyanis, hogy hozzáférünk-e a kívánt információkhoz, hanem az, hogy az értéktelen és szükségtelen közleményeket távortartó kapuőrök (szerkesztők, lektorok, könyvkiadók, könyvtárosok) szerepének jelentős csökkenésével magunknak kell elvégeznünk a tartalmak szűrését (BADKE 18).

Az információtechnológiának a különböző folyamatok felgyorsulását eredményező hatása nyomán megjelent a lassulás-lassítás iránti igény is. Ez természetes folyamat, amely örvendetes is, viszont nem gondolhatjuk, hogy a fogyasztói társadalom többségét érintik, ezért aztán a gyorsaság iránti elvárás, a figyelemhiány, a hamisítás és a túlzás kultúrájában a lassabb, esetleg „csendesebb” civil kommunikáció sokak számára akár gyanússá is válhat (HARSIN). Meg kell azonban tanulnunk, hogy az információszerzésre és információk előállítására fordított időt hatékonyan tudjuk használni. Ezért is láthatjuk, hogy az elmúlt 10–15 évben az online információk intenzitása és mindenütt jelen lévő, rendkívül eltérő minőségű forrásai révén sürgetővé vált, hogy képesek legyünk az információk bizonyos fokú kritikai megítélésére azáltal, hogy elegendő időt szánunk megértésükre

(GOLDSTEIN–SECKER–COONAN–WALTON). Az álinformációk felismeréséhez ugyanis szükségünk van „gondolkodási időre”, amit a reflexivitás adhat meg. Valamire reflektálni ugyanis csak akkor lehet, ha elegendő időt fordítunk az információk értékelésére. Ezt valósítja meg a lassú információkeresés, amely a gyorsaság és a minőség közötti kompromisszumot keresi (FEINBERG 337–339). A lassú információkeresést a Lassú Mozgalom (*Slow Movement*) meglétéhez köthetjük. Ennek a mozgalomnak talán legfontosabb jellemzője, hogy középpontjában a lassabb élettempó fontossága áll. Ez a mozgalom a *Slow Food* mozgalomhoz is kötődik, amelynek képviselői úgy látják, hogy a (főként a gyorsétermekben fogyasztott) *fast food* káros lehet, ami viszont csökkenthető az ételek elkészítéséhez kötődő tudatossággal is. Ugyanakkor tudomásul kell vennünk, hogy a digitális kommunikációs infrastruktúra nemcsak a profit növelését szolgálja, hanem a tényszerű információk terjesztése helyett a figyelem elterelése és a mozgalmasság elérése érdekében növeli az információközvetítés sebességet, ami hatással van az észlelésünkre, az érdeklődésünkre és tudásunkra.

A lassú olvasással kapcsolatos elképzelések szintén a Lassú Mozgalom elveit ültetik át az információs viselkedésbe. Az itt is megjelenő igény a reflexivitás iránt viszont kétségtelenül összefügg a csenddel és az elmélyülés lehetőségével (POIRIER–ROBINSON 687).

Bár korunk felgyorsult tempója egyáltalán nem segíti elő, hogy reflektáljunk a bennünket körülvevő jelenségekre, a reflexió a már fentebb említett értelmezésnek is fontos előfeltétele. Sok, egymástól független információ birtokában lehetünk, az értelmezés azonban csak akkor érhető el, ha magasrendű, koherens tudással rendelkezünk, amelynek magyarázó potenciálja van (BAWDEN–ROBINSON 294). Az értelmezés ráadásul igencsak időigényes.

MI A TEENDŐ?

Ne legyünk túlzottan optimisták! Ez azért is fontos, mert aki a posztigazságot elfogadja, az képes megtalálni és felhasználni a neki megfelelő információt, ha az – ahogy arról már szó volt – éppen az ő világlátását hivatott igazolni, mivel az álinformációk befogadói nagyon is kritikus szemmel néznek bármely információra, amely nem azt támasztja alá, amit ők igaznak, helytállónak tartanak. Más tekintetben azonban kompromisszumokra is készek, mivel szeretik azt tenni, amit mások tesznek, és szívesen gondolják, amit mások gondolnak. Ez arra készíti őket, hogy ne optimális döntéseket hozzanak, hanem az első észszerűnek tűnő (és nekik tetsző) opciót választják, vagyis csupán kielégítően jó döntések meghozatalára törekedjenek. Náluk érvényesül igazán a legkisebb erőfeszítés, amelytől vezérelve azt az

információt is elfogadják, amelyről tudják, hogy rossz minőségű, kevésbé megbízható, viszont könnyen elérhető és egyszerűen használható.

Végezetül, jobban kell figyelnünk arra, hogy az információk nem semlegesek. Az információt ugyanis sokan manipulálják, hogy egyszerűbbnek tűnjön, mint amilyen valójában, ugyanis gyakran használják termékek, szolgáltatások értékesítésének és nézőpontok terjesztésének eszközeként. Nem mellesleg az sem ritkaság, ha az emberek átengedik az információs döntéshozatalt olyan összetett algoritmusoknak, amelyeket (jó esetben) kereskedelmi érdekek kiszolgálására fejlesztettek ki (GOLDSTEIN–SECKER–COONAN–WALTON).

„Jó hír” ugyanakkor, hogy az álinformációk elsősorban a nagymértékben elfogult befogadókat tudják igazán befolyásolni, tehát hatásuk nem olyan széles körű, mint ahogy gondolnánk (GUESS–NYHAN–REIFLER). Az álinformációk elleni védekezés értéke ugyanakkor korlátozott, hiszen csak a helytálló vélemény képviselőjére szorítkozhat, és csak remélhetjük, hogy érvelésünk elvezet az igazság valamely formájához. Mégsem mondhatunk le arról, hogy a megtévesztő információk terjedését akadályozzuk és hatásukat csökkentjük (FROEHLICH).

IRODALOM

- ACZÉL, P. 2013. Médiaműveltség. In: Nagy-Király Vivien (szerk.) *Médiatudatosság az oktatásban*, Budapest, OFI, 39–44.
- ACZÉL, P. 2017. Az álhír. Kommentár a jelenség értelmezéséhez. *Századvég*, 2. szám, 5–25.
- ANDERSON, R. 2017. Fake News–Alternative Facts: Five Challenges for Academic Libraries. *Insights: The UKSG Journal*, 2. szám, 4–9.
- ANDOK, M. 2015. Átható médiakommunikáció. In: Aczél Petra (szerk.) *Műveljük a médiát*, Wolters Kluwer, Budapest, 39–96.
- BADKE, W. 2004. *Research Strategies: Finding your Way through the Information Fog*. 2nd ed., iUniverse, Lincoln, NE
- BAWDEN, D. 2017. *Why LIS doesn't have a quick fix for the post-factual society ... and why that's OK*. Letöltés:<https://theoccasionalinformationist.com/2017/02/02/why-lis-doesnt-have-a-quick-fix-for-the-post-factual-society-and-why-thats-ok> (2020. 09. 25.)
- BAWDEN, D.–ROBINSON, L. 2016. Information and the gaining of understanding. *Journal of Information Science*, 3. szám: 294–299.
- BOYD, D. 2010. Streams of Content, Limited Attention: The Flow of Information through Social Media, *EDUCAUSE Review*, 5. szám, 26–36.
- BUCKINGHAM, D. 2017. *Fake news: is media literacy the answer?* Letöltés:<https://davidbuckingham.net/2017/01/12/fake-news-is-media-literacy-the-answer/> (2020. 09. 25.)
- BUDD, J.M. 2013. A reply to Lingard. *Journal of Documentation*, 4. szám, 500–506.

- COOKE, N. A. 2017. Posttruth, truthiness, and alternative facts: Information behaviour and critical information consumption for a new age. In: *The Library Quarterly*, 3. szám, 211–221.
- FEHÉR, K.–KIRÁLY, O. 2017. Álhíresülés – a hamis hírek dinamikája a médiában. *Századvég*, 2. szám, 39–48.
- FEINBERG, M. 2017. Reading Databases: Slow Information Interactions Beyond the Retrieval Paradigm. *Journal of Documentation*, 2. szám, 336–356.
- FROEHLICH, Th. J. 2017. A Not-So-Brief Account of Current Information Ethics: The Ethics of Ignorance, Missing Information, Misinformation, Disinformation—Other Forms of Deception or Incompetence. *BiD*, 39. Letöltés: <http://bid.ub.edu/en/39/froehlich.htm> (2020. 09. 25.)
- GERENCSÉR, P.–SZÜTS, Z. 2020. A társadalmi nyilvánosság webkettes szerkezetváltása. *Jel-Kép*, 2. szám, 39–51.
- GIBSON, C.–JACOBSON, T. E. 2018. Habits of mind in an uncertain information world. *Reference and User Services Quarterly*, 3. szám, 183–192.
- GOLDHABER, M. H. 1969. M.H. Goldhaber's Principles of the new economy. Letöltés: <http://www.well.com/user/mgoldh/principles.html> (2020. 09. 25.)
- GOLDSTEIN, S.–SECKER, J.–COONAN, E.–WALTON, G. 2017. Written evidence submitted by InformAll and the CILIP Information Literacy Group. Letöltés: http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/culture-media-and-sport-committee/fake-news/written/48215.html#_ftn5 (2020. 09. 25.)
- GROSS, P. 2017. A koholmányok és a digitális média. *Me.dok*, 2. szám, 5–15.
- GUESS, A.–NYHAN, B.–REIFLER, J. 2018. *Selective Exposure to Misinformation: Evidence from the consumption of fake news during the 2016 US presidential campaign*. European Research Council. Letöltés: <https://www.dartmouth.edu/~nyhan/fake-news-2016.pdf> (2020. 09. 25.)
- HAGGAR, E. 2020. Fighting fake news: exploring George Orwell's relationship to information literacy. *Journal of Documentation*, 5. szám, 961–979.
- HARSIN, J. 2018. Post-Truth and Critical Communication. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Letöltés: <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-757> (2020. 09. 25.)
- HERMAN, E.–NICHOLAS, D. 2010. The information enfranchisement of the digital consumer. *Aslib Proceedings*, 3. szám, 245–260.
- IFLA é. n. Hogyan ismerheted fel az álinformációkat? Letöltés: https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/info-society/images/hungarian_-_how_to_spot_fake_news.pdf
- KAVANAGH, J.–RICH, M. D. 2018. *Truth Decay: A Threat to Policymaking and Democracy*. RAND Corporation, Santa Monica, CA. Letöltés: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10002.html
- KNOTT, D. 2005. *Critical Reading Towards Critical Writing*. Letöltés: <http://www.writing.utoronto.ca/advice/reading---researching/critical-reading> (2020. 09. 25.)
- KOLTAY, T. 2017. „Egy „örökzöld téma”: az információs túlterhelés”, *Információs Társadalom*, 3. szám, 39–54.

- TEACHING LATERAL READING é. n. Letöltés: [https://cor.stanford.edu/curriculum/collections/teaching-lateral-reading/\(2020.09.25.\)](https://cor.stanford.edu/curriculum/collections/teaching-lateral-reading/(2020.09.25.))
- LEWANDOWSKI, S.–ECKER, U. K. H.–SEIFERT C. M.–SCHWARZ, N.–COOK, J. 2012. Misinformation and its correction: Continued influence and successful debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 3. szám, 106–131.
- MÜLLER, Zs. A Wikipédia tartalmi megbízhatóságának kérdése. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 7. szám, 300–307.
- NGUYEN, C. 2020. Echo Chambers and Epistemic Bubbles. *Episteme*, 2. szám 141–161.
- PARISER, E. 2011. *The Filter Bubble. What the Internet is hiding from you*. The Penguin Press, New York.
- POIRIER, L.–ROBINSON, L. 2014. Informational balance: slow principles in the theory–practice of information behaviour. *Journal of Documentation*, 4. szám, 687–707.
- POLYÁK, G. 2016. A frekvenciaszűkösségtől a szűrőbuborékig. In: TÓTH A. (szerk.): *Technológia jog. Új globális technológiák jogi kihívásai*, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 116–141.
- RAPP, D. N. 2016. The consequences of reading inaccurate information. *Current Directions in Psychological Science*, 4. szám, 281–285.
- SAVOLAINEN, R. (2007). Filtering and withdrawing: strategies for coping with information overload in everyday contexts. *Journal of Information Science*, 5. szám, 611–621.
- SZÚTS, Z. 2018. *Online: Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*. Budapest, Wolters Kluwer.
- SZVETELSZKY, Zs. 2017. Közösségi kételyek. *Századvég*, 2. szám, 27–36.
- TÓFALVY, T. 2017. A digitális jó és rossz születése. *Technológia, kultúra és az újságírás 21. századi átalakulása*. L'Harmattan, Budapest.
- VINCZE, J. 2010. Miért és mitől védjük a fogyasztókat? Aszimmetrikus információ és/vagy korlátozott racionalitás. *Közgazdasági Szemle*, 9. szám, 725–752.
- Z. KARVALICS, L. 2017. *Informatorium. Szó-kalauz a kortárs információs kultúrához*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

The Post-Truth Era and the Quickening and Slowing Time

Nowadays, we can easily find writings about fake news, misinformation, disinformation, or about the age of post-truth. These terms do not cover exactly the same concepts, but many people in our age believe that we see the symptoms of a decline in truth. There is no doubt that a multifaceted study of these phenomena can provide generalizable lessons. This paper presents, without aiming exhaustive coverage, some features of this group of phenomena, including the effects of epistemic bubbles, echo chambers, filter bubbles, and information overload. We pay close attention to the role of social media as it begins to take over from our well-proven tools the task of establishing objectivity and factuality. With this, it seems as if we are

turning the wheel of time back to the pre-19th century state when personal authenticity dominated. In this context, the lack of critical thinking and reflection is also a problem, although we cannot be optimistic, we can only use them to filter out misleading information. We would need (among other things) enough time to do this, while our consumption of information has accelerated, the effects of which are meant to be offset by slow movements, so time is really accelerating and slowing down, or so we see it.

Keywords: *the age of post-truth, knowledge bubbles, echo chambers, filter bubbles, information overload, social media, personal credibility, critical thinking, fast information consumption, slow movement*

Doba post-istine i vreme koje usporava i ubrzava

U današnje vreme s lakoćom nalazimo tekstove koji se bave lažnim vestima, pogrešnim informacijama, porukama koje zbunjuju ili jednostavno vremenom post-istine. Ovi izrazi ne pokrivaju u potpunosti iste pojmove, međutim, danas mnogi smatraju da su prepoznali simptome sumraka istine. Nema sumnje da istraživanje ovih pojmova iz mnogih aspekata može da dovede do saznanja koja se mogu generalizovati. Bez ambicije da pruži celovit uvid, ova studija prikazuje nekoliko karakteristika ove vrste pojava, kao što su “spoznajni mehuri” (knowledge bubbles), gluvi telefoni, “mehuri filtriranih informacija”, kao i posledice informacione preopterećenosti. Veliku pažnju posvećujemo ulozi društvenih mreža, budući da one ubrzano preuzimaju od dobro uhodanih medija zadatak utvrđivanja objektivnosti i činjeničnog stanja. Tako se stiče utisak da bismo mogli da vratimo točak vremena u doba pre 19. veka, kada je dominirala lična verodostojnost. U toj korelaciji teškoću takođe predstavlja izostanak kritičke misli i nedostatak refleksije, što ne daje razlog za optimizam, bez čega nije moguće isfiltrirati lažne informacije. Takav rad pre svega zahteva dosta vremena, dok se istovremeno ubrzava prijem informacija. Za postizanje ravnoteže zaduženi tzv. spori pokreti, što se na kraju svodi na to da se vreme istovremeno i ubrzava i usporava ili mi to tako vidimo.

Ključne reči: *doba post-istine, spoznajni mehuri, gluvi telefoni, mehuri filtriranih informaciona preopterećenost, društvene mreže, lična verodostojnost, kritička misao, brzi prijem informacija, spori pokret*

Beérkezés időpontja: 2020. október 13.

Elfogadás időpontja: 2020. október 22.

